

İSLAM'DA HELAL ve HARAM'IN YERİ ve FIKIH USULÜ AÇISINDAN TEMELLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Abdullah Kahraman*

The Place of Halal and Haram in Islam and Grounding them according to Islamic Legal Theory

Lawful and forbidden are basic judgments of Islam. Among of verses revealed in the period of Makkah the mentioned verses are existent. This indicates the importance, the location and the priority of mentioned judgments in the religion. It is possible to describe the lawful and forbidden as a "red lines of religion". Because of its importance and specialty the authority of describe the lawful and forbidden is for the God. To call to thing a forbidden is more difficult than to call it a lawful. The issues mentioned have been studied in detail in this paper.

Key words: Lawful, forbidden, Islam, Islamic jurisprudence, Foundations Islamic jurisprudence.

I. Giriř: İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri

Getirdiği hükümlerle insanı madden ve manen mutlu kılmayı, dünya ve ahretini mamur etmeyi ve dünyayı yaşanabilir hale getirmeyi hedefleyen İslam bunun için gerekli sınırları çizmiştir. Bu sınırları kısaca *helal* ve *haram* olarak ifade edebiliriz. İnsanı helal dairesinde hareket etmeye davet eden İslam¹, bu dairenin onun insanca yaşaması için yeterli olacağını ifade etmiştir. Bunun için fukahâ, bazı âyetlerden² istidlal ederek "Eşyada aslolan mubahlıktır" kuralını getirmişlerdir. Böylece kâinatın imkânlarından yararlanmanın esas olduğunu anlatmış ve nimetlerin insan için olduğunu beyan etmişlerdir. Haramlar bazen helallerle birlikte belirlenmiş ve işin başlangıcında doğru tercih yapılması sağlanmak istenmiştir. Bazen de helallerin yanlış kullanılması veya helal dairesindeki kurallara aykırılık haramı doğurmuştur.

Helal sınırının bittiği yerde harama doğru bir gidişin olduğu söylenebilir. Her sistemin kendine mahsus kırmızı çizgileri vardır. İslam'da bu çizgileri haramlar

* Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Bakara, 2/168, 172; Mâide, 5/4-5, 87-88; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/67, 114-116.

2 Bakara, 2/29; Câsiye, 45/13; Lokman, Lokman, 31/20.

oluşturur. İslam'ın kırmızı çizgileri olan haramlar, “hudûdullah” ve “Allah'ın koruları” olarak tespit edilmiştir.

Yerine getirilmediğinde veya ihlal edildiği zaman bir müeyyideyi gerekli kılacak dinî yasaklamaların tarih öncesi devirlerden beri mevcut olduğu bilinmektedir. İptidai kültürlerde harama benzer bir kavram olarak *tabu* vardır. Günümüzde yaşayan iptidai kültürlerden topluluk, fert ve tabiat arasındaki sosyokültürel dengenin korunmasına tabu fikrinin katkıda bulunduğu söylenmektedir. Tabu fikri haram düşüncesinin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. Riayet edilmesi gerekli yasaklar sistemi bütün dinlerde vardır. Yasaklanmış şeyi ifade eden tabu kavramı, kutsal, kutsal dışı (*profan*), temiz ve kirli kavramlarıyla birlikte ortaya çıkmış olup onlarla sıkı bir ilişki içindedir. Modern araştırmalar, en erken dönemlerden itibaren insan zihninin kozmosu birbirine zıt iki kategoriye ayırarak yorumladığını ortaya koymuştur. Bu kategorik düşünme biçiminin dayanağı, insanın mevcudiyetini tehlikeye atan nesnelere onun varlığının devamına katkıda bulunan nesnelere arasındaki ayırımıdır³.

Tabiatları farklı olan insanların ve onların meydana getirdiği toplumların temel ölçüleri İlahî irade tarafından belirlenmiş meşru bir hayat dairesi içerisinde yaşayabilmesi için Allah çeşitli dönemlerde peygamberler göndermiştir. İnsanlar başı boş bırakılmadıklarından yaptıkları davranışlar ilahi irade tarafından müdahaleye tabi tutulmuştur. Bu müdahalenin din dilindeki temel kavramlarından ikisi *helal* ve *haram*dır. İnsanlara helal ve haramı öğretmek peygamberlerin temel görevlerinden biridir. Hz. Peygamber'in, “*Helâl Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir*”⁴ hadisi helal ve haramların belirlenmesi noktasında önemli bir vurgudur.

Bir müminin hayatında helal ve haram çizgilerine riayet etmenin dinin algılanma, içselleştirilme ve yaşanması noktasında büyük bir önemi vardır. Bu sebeple Kur'an'da helal gıda ile beslenme Hz. Peygamberler diliyle ve aracılığıyla müminlere tebliğ edilmektedir. Çünkü Peygamberlerin önce helal ve temiz gıdalarla beslenip sonra sâlih amel yapmaları emredilmektedir⁵. Ayrıca Hz. Peygamber'in helal yoldan maişetini temin etmeyenin dua ve ibadetinin kabul olmayacağını ifade etmesi⁶ de bu konuda önemsenmesi gereken bir ölçü sunmaktadır⁷.

Burada geçen helâl, şeriatta haramların karşıtı olan görev ve sorumluluklarla (*vacip*) ilgili hükümleri içerir ve esasen bu tür helâl ve haramlar İslâm'ın kurucu ve onu diğer dinlerden ayırt edici temel ilkeleri olarak da görülebilir. Yüce Allah

3 Demirci, Kürşat, “Haram” md., *DİA*, XVI, 98; amlf., “Helâl” md., 174.

4 Tirmizi, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Et'ime”, 60.

5 Mü'minûn, 23/51.

6 Müslim, “Zekât”, 19.

7 Okur, K. Hamdi, “İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler”, *IV. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslam Fıkhı Açısından Helal Gıda Sempozyumu*, Bursa, 2009, 24.

Peygamberleri aracılığıyla helâl (*meşru*) ve haram (*gayri meşru*) konusunda bir takım açık hükümler koymuş ve bunların nitelik ve kapsamları İslâmiyet'le son şeklini almıştır. Helâl ve haram şeklinde nitelendirilen ve bazen de “hudûdullah” diye anılan bu sınırların değiştirilerek haramların helâl ya da helâllerin haram kabul edilmesi, imanı ortadan kaldıracı bir hareket olarak kabul edilmiştir⁸.

İslam'dan önce Araplar arasında yiyecek ve içeceklerin hiçbirinden sakınma yoktu. Hepsi mubah görülüyordu. Leşlere ve böceklere varıncaya kadar her şeyi yemek serbestti. İsteyenin bunları yemesinde sakınca görülüyordu. Sadece putlara adanmış olan bazı hayvanları yemiyor, onları kesmeyi mubah kabul ediyorlardı. Bazı hayvanları erkekler yiyebilir, kadınlar yiyemez diye adıyorlar, çocuk ölü doğarsa kadın-erkek her ikisi de yiyebiliyor, canlı doğarsa sadece erkek yiyebiliyordu. Buna benzer daha pek çok putperest adet vardı. Düzeltilmesi gereken bu âcil durum sebebiyle helal-haramla ilgili âyetler Mekke'de inmeye başlamıştı⁹. Nitekim Mekke'de nâzil olan En'am suresinde bu câhilî âdetler genişçe anlatılmıştır. Bu noktada müşriklerin en çok hayret ettiği şey, kendiliğinden ölen hayvanın haram kılınması, insanın eliyle boğazladığının ise helal kılınması idi. Çünkü onlara göre bu ikisi arasında fark yoktu. İslam'ın hükümlerin inzalinde gözetdiği tedricilik prensibi haramlar konusunda da geçerli olmuştur¹⁰.

İslam, helal ve haram konusunda orta ve dengeli bir yol izlemiştir. İslam'ın bu konudaki hükümleri, Brahmanizm ve Hıristiyan ruhbanlığındaki gibi, beden işkence, temiz, güzel ve insana faydası zararından çok olanları haram kılma şeklinde bir aşırılık ve olumsuzluk içermez. Aynı zamanda bu hükümler, İrandâ ortaya çıkan “mazdekizm” dini gibi, bütün değerleri yıkan, aşırı *ibâhiyecilik* içeren ve haram diye bir şey tanımayan bir anlayış tarzında da değildir¹¹.

Sünnî geleneğin iman-amel arasında kurduğu münasebet, bazı mükellefler açısından haram anlayışının ve harama direnç gösterme gücünün örselenmesi noktasında olumsuzluklar taşımaktadır. Günümüzde de bu anlayışın bazı olumsuz tezahürlerine şahit olunmaktadır. Amelin imandan bir cüz olmadığına yapılan vurgular, büyük günahları işleme noktasında bir gevşeklik doğurmaktadır. Haramları işlemeye alışan anlayış, haram sınırını daha fazla zorlamak istemekte böylece değer yarguları gittikçe örselenmektedir. Mesela, sütkardeşiyle evlenmek isteyen bir kimse medeni kanuna göre bunun yasak olmadığından cesaret alarak mezheplerden esnek yaklaşan görüşün olup olmadığını sorabilmektedir.

8 Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Kitâbü't-Tevhîd* (neşreden, Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, 332, 334; Koca, Ferhat, “Helâl”md., *DİA*, XVII, 176-177.

9 Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, 78. Âyetler için bk. En'am, 6/118-119, 121, 145, 151-152.

10 Numanî, Mevlânâ Şibli, *Son Peygamber Hz. Muhammed* (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2010, 473-474vd.

11 Karadavî, Yusuf, *el-Helâlü ve'l-harâmü fi'l-İslâm*, Beyrut 1985, 19; Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1994, 130.

II. Helal ve Haramın Usul Yönünden Temellendirilmesi

Fıkıh kavramlarının Hicrî II. asırda ortaya çıktığı malumdur. Kur'ân, yapılmasını, yapılmamasını ve serbest kılmayı dilediği hususları belli üsluplarla ister. Sünnet de Kur'ân gibi değişik üsluplarla bu hususları düzenler. Fıkıhçılar gerek Kur'ân ve gerekse sünnet ile yapılan emirleri kuvvet ve değer bakımından sınıflara ayırma görüşüne varınca, her emrin taşıdığı değeri belirtmek üzere bir takım adlar vererek ıstılâhî tabirler kullanmışlardır. Emre ait kullandıkları ıstılahlar *farz*, *vacib*, *sünnet*, *mendub* ve *müstahab* kelimeleridir. Fıkıhçılar sakınılması Şâri' tarafından emredilen şeylere, *haram*, *yapılması hoş karşılanmayan veya yapılmaması yapılmasına tercih edilen şeylere mekruh* ismini vermişlerdir. Yapılmasına veya sakınılmasına dair Şâri'in bir talebi olmayan ve mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı hususlara da *helal* ve *mubah* ismini vermişlerdir¹².

A. Helalin Tanımı, Çeşitleri, Çerçevesi, Bilinme Yolları Ve Hükümü (Yorumu)

1. Nasslarda Helal Kavramı

Helâl kelimesi ve çeşitli türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de elli yerde geçmektedir¹³. Bu âyetlerde kelime hem sözlük hem de terim anlamında kullanılmıştır. Helal kelimesinin Kur'ân'da kullanıldığı mânalar arasında şunlar sayılabilir: “Çözmek”¹⁴, “ihramdan çıkmak”¹⁵, “inmek”¹⁶, “çıkılmak”¹⁷, “mubah ve serbest olmak”¹⁸, “helâl kılmak”¹⁹.

Kur'ân'da “helal” kelimesi birçok türevi ile birlikte geçmekte ise de, Kur'ân'ın hedefi helal olan bütün şeyleri teker teker sayıp dökmek değildir. Esas hedef, haram olan temel hususların belirlenmesi, bu konuda gerekli ilkelerin örnek kabilinden bile olsa sunulması ve aslında helal olduğu halde insanların yanlış inançlar sebebiyle kendilerine haram kıldıkları şeylerin helalliğinin yeniden hatırlatılmasıdır. Bunun dışında kalan hususlar “eşyada aslolan ibahadır” prensibi gereğince zaten helalin kapsamına dahildir. Ancak Kur'ân'ın bazı şeylerin helal olduğunu açıkça ifade etmesi bazı sebeplere mebnidir. Bunların başında helal-haram mukayesesi yapmak, daha önce yasak olan bazı hususların helal olduğunu bildirmek, helal kılmanın bir nimet olduğunu açıklamak gelmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bir şeyin helal olduğu sadece “helal” kelimesi kullanılarak ifade edilmez. Bir fiilin

12 Lâmişi, Ebu's-Senâ Mahmûd b. Zeyd, *Kitâbun fi usûli'l-fıkıh*, Beyrut 1995, 61; Semerkandî, Alâuddin, *Mizânul'usûl*, Kâhire 1997, 44; Sadruşşeria, Ubeydullah b. Mesud, *et-Tevzih (Telvih ile birlikte, thk. Adnan Derviş)*, Beyrut ts., II, 271; Hudari, Muhammed, *Târîhu't-teşri'i'l-İslâmî*, Beyrut 1988, 151; Koca, “Mekrûh”md., *DİA*, XXVIII, 581-582.

13 Bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ân'il- Kerîm*, “hll” md.

14 Tâhâ, 20/27.

15 Mâide, 5/2.

16 Hûd, 11/39; Râd, 13/ 31; Tâhâ, 20/81.

17 Mâide, 5/ 2.

18 Bakara, 2/ 196, 228, 229; Mâide, 5/5, 88; Nahl, 16/116; Hac, 22/30; Ahzâb, 33/52.

19 Bakara, 2/275; Arâf, 7/157; Tahrîm, 66/11.

helal olduğu, naslarda geçen “helallik”, “günah yoktur” manasına gelen lafız ve ifadelerin kullanılmasıyla da anlaşılabilir.

Helal kelimesinin çeşitli türevleriyle birçok hadiste de yer aldığını görmekteyiz. Meselâ, hadislerde “helal” kelimesinin kullanıldığı bazı anlamlar şöyledir: “gerekmek, vacip olmak”²⁰, “ihramdan çıkmak”²¹; “mubah ve serbest olmak”²². Hadislerde bu kelime daha başka anlamlarda da kullanılmıştır²³.

2. Helalin Tanımı

Helalin tanımında Kur’ân’da ve hadiste geçen ifadeler esas alınmıştır. Mesela, Hz. Peygamber’in şu hadisinde helalin genel ve açık bir tarifini görmekteyiz: “*Helâl Allah’ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da Allah’ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir*”²⁴.

Hadisteki bu genel ifadeyi de dikkate alan fıkıh usulü âlimleri, “Helal” kavramını şöyle tanımlamışlardır. Onlar helalin tanımında, “serbest bırakılmış (*mutlak*), izin verilmiş (*me’zun*)” ve “işlenmesi sebebiyle hakkında ceza verilmeyen şey” gibi üç noktanın altını çizmişlerdir²⁵. Buna göre, “Mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem’den veya ihramdan çıkmak” anlamlarına gelen helâl kelimesi isim olarak haramın karşıtıdır. Câiz ve mubah gibi terimler de aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte çok defa helâl ile eş anlamlı gibi kullanılır ve dinî literatürde helal, *mükellefin yapıp yapmamakta serbest bırakıldığı davranışları* ifade eder²⁶. Tehânevî’nin tanımıyla helâl, *câiz ve mubah bir sebeple Kur’ân ve sünnetin yapıp yapılmamasını serbest bıraktığı davranışlardır*²⁷.

Bazı usulcüler, “Helâl”in çerçevesi içerisine vacibi de dahil etmişlerdir. Bu durumda vacibin karşıtı olan “haram” kavramı helâlin karşıtı olarak kullanılmıştır. O zaman helâlin merkez dairesini, şârii yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiillerden meydana gelen vacip (Hanefilere göre farz), en dıştaki daireyi ise yapan veya terk eden için herhangi bir övgü ya da yergi söz konusu edilmeksizin yapılması ve terk edilmesi hususunda Allah’ın izin verdiği şeyleri ifade eden *mubah* oluşturur²⁸.

20 Mesela, “Benden kim vesile dilerse ona şefaetim helâl olur” (Buhârî, “Ezan”, 8; Müslim, “Şalât”, 11; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 36, 37).

21 “Eğer yanımda kurbanlık deve olmasaydı ihramdan çıkardım” (Buhârî, “Hac”, 32; “Umre”, 6; Müslim, “Hac”, 141, 214; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 23) mealindeki hadiste bu anlamdadır.

22 “Bana ganimet helâl kılındı, fakat benden önceki hiçbir peygambere helâl kılınmadı” (Buhârî. “Teyemmüm”, 1; “Salât”, 56; Müslim, “Mesâcid”, 3, 5; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 121) ve, “Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir” (Ebû Dâvûd. “Taharet”, 41; Tirmizî, “Taharet”, 52; Nesâî, “Taharet”, 46) hadislerinde durum böyledir.

23 Koca, Ferhat. “Helâl”md., *DİA*, XVII, 175. Diğer örnekler için bk. Wensinck, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzî’l-hadîsi’n-Nebevî*, “hl” md.

24 Tirmizî, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Etime”, 60; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül-evtâr şerhu müntekâ’l-ahbâr minehâdîsi seyyidi’l-ahyâr*, Kâhire 1971, VIII, 120.

25 Bk. Semerkandî, *Mizânu’l-usûl*, 40-44; Lâmişî, 60-61; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, “helâl” md.; Şevkânî, *İrşâdu’l-fuhûl, İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki’l-hak min ilmi’l-usûl*, Beyrut 1992, 24; Koca, “Helâl”md., *DİA*, XVII, 175; *el-Mevsû’atu’l-fikhiyye*, XVIII, 74; Ferhat Koca, “Helâl”md., *DİA*, XVII, 175-176.

26 Şevkânî, *İrşâdu’l-fuhûl*, 24; TDV *İlmihal*, I, 172; Koca, “Helâl”md., *DİA*, XVII, 175-176.

27 Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî’l-fünûn*, Beyrut 1996, I, 703.

28 Koca, “Helâl”md., XVII, 176.

3. Helalin Çeşitleri

Bir şey hakkında helâl hükmünün verilmesi, haramda olduğu gibi *li-aynihî* (li-zâtihi) veya *li-gayrihi* bir sebeple olur.

1. *Bizzat helal* (*Helâl li-aynihî*), mükellefin fiilinin ilgili olduğu nesnenin bizzat mahiyetinden kaynaklanır. Meselâ buğdayın helâl olması gibi.

2. *Dolaylı helal* (*Helâl li-gayrihi*), söz konusu nesnenin kendisi dışında, alış-veriş, kira akdi gibi herhangi sahîh bir sebeple meşru kılınan helâllerdir. “Helâl li-aynihî”de helâllığın kaynağı, meşruluğa konu olan nesnenin bizzat kendisidir; “li-gayrihi helâl”de ise helâllik özelliği nesnede sonradan sabit olmuştur²⁹.

Bir şey hem mahiyet hem de elde ediliş yolları bakımından helâl olursa buna “açık helâl” denir. Meselâ buğday, arpa veya hurmayı, sahîh bir alışveriş akdiyle satın almak böyledir. Bu durumda bir şeyin helâl veya haram olduğuna hüküm verilmeden önce onun mahiyetine, niteliklerine ve elde ediliş yollarına bakılması gerekir. Bu deliller onun *tahlîl*ini ifade ederse *helâll*ğine, *tahrîm*ine götürürse *haram*lığına hükmolunur. Delillerin helâllige veya haramlığa delâleti açık değilse şüphe söz konusudur³⁰.

4. Helalin dereceleri

Helâl bir fiil veya nesnenin aslına veya sıfatlarına sonradan gelen bir özellik helâllik niteliği değiştirebilir. Bu sebeple helâller kendi aralarında bir takım derecelere tabi tutulur. Helâllerin en yüksek derecesi, tahrîmi gerektiren her türlü haram niteliklerden ve tahrîm ya da kerahete götüren bütün sebeplerden uzak olan helâllerdir. Gazzâlî buna “mutlak helâl” adını verir. En aşağı derecesi ise sırf harama (*haram li-aynihî*) yakın olanlardır³¹.

5. Helali bilme yolları

Fıkıh usulü bilginleri, haram kavramını, teklifi hüküm içerisinde müstakil bir başlık altında incelemişlerdir. Halbuki helâl kavramı, kendi çerçevesine giren vacip, mendup ve mubah başlıkları altında ele alınmıştır. Bu sebeple bir fiil veya nesnenin helâlligi, genel olarak, helâl içerisine giren vacip, mendup veya mubahın sabit olduğu üslûp ve kiplerle sabit olur. Helâlin en dıştaki dairesini mubahın oluşturduğu dikkate alındığında bir fiilin helâl, caiz ve serbest kılındığı şu yollarla bilinir:

a) *Kur’an ve Sünnet’te o şeyin helâl kılındığının “helâl” lafzı ve türevleriyle açıkça bildirilmesiyle*. Nitekim Kur’anda alış-veriş ve ticaretin helâl kılındığı³², rama-

29 *el-Mevsû’atu’l-fikhiyye*, XVIII, 77; Koca, “Helâl”md., XVII, 177.

30 İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâidü’l-ahkâm*, Beyrut ts., II, 92; Koca, “Helâl”md., XVII, 177.

31 Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmiddîn*, Kâhire 1967, II, 38; *el-Mevsû’atu’l-fikhiyye*, XVIII, 77.

32 Bakara, 2/ 275.

zan gecelerinde karı-koca ilişkisinin helâl olduğu³³, deniz avının helâl kılındığı³⁴ helâl kelimesi veya türevleri kullanılarak bildirilir³⁵. Mesela bir âyette şöyle buyrulmuştur: “Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helaldir, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir” (اليوم احل لكم الطيبات و طعام الذين اوتوا الكتاب حل لكم و طعامكم حل لهم)³⁶.

b) *Kur'an ve Sünnet'te belli bir yanlış anlayışı ve kaygıyı gidermek için bir şeyin helâl olduğu, yapılmasında bir günah ve sakıncanın bulunmadığının bildirilmesiyle.* Bunun için “günah yoktur” (لا اثم, لا جناح, ليس علي... حرج) manasına gelen lafız ve ifadeler kullanılır. Nitekim bazı âyetlerde haram kılınan yiyecekler sayıldıktan sonra zaruret halinde bunlardan zarureti giderecek ölçüde yenmesinde günah olmadığı bildirilmiştir³⁷.

c) *Herhangi bir dinî yasaktan sonra gelen emirler vasıtasıyla.* Çünkü yasaktan sonra gelen emir, bir davranışın yapılmasını isteme değil haramlığın kalktığını ve hükmün eski halini aldığı bildirme amacı taşır. “İhramdan çıkınca avlanınız”³⁸ ifadesi, ihramlı iken yasak olan avlanmayı³⁹ kaldırmıştır.

d) *Vücuba değil de ibâhaya delalet ettiğine dair delil bulunan emir sıygası yoluyla.* “Allah'ın rızkından yiyin-için...”⁴⁰ âyeti böyledir.

Aslında Kur'an'da değişik vesilelerle zikredilen “evleniniz, yiyiniz, içiniz, gezip dolaşınız” gibi emirler, bu fiillerin helâl olduğunu bildirmekten çok aslen helâl olan bu fiiller işlenirken dikkat edilecek hususları, hikmet ve amaçları açıklamaya yöneliktir.

e) *Bir şey hakkında herhangi bir yasağın bulunmamasıyla.* Bir şey hakkında yasaklayıcı bir delil yoksa “eşyada aslolan mubahlıktır (istishâbü'l-asl)” kuralından hareketle onun helal olduğu sonucuna ulaşılır. Kur'an'da göklerde ve yerlerde ne varsa hepsinin insan için yaratıldığı, insanın emrine ve istifadesine verildiği sıkça ifade edilir. Temiz ve güzel olan her şeyin helâl kılınıp sadece kötü ve çirkin şeylerin haram kılındığının bildirilmesi de bu anlamdadır. Kur'an ve Sünnet'te sadece yapılması istenmeyen veya doğru bulunmayan hususlar tek tek veya ilke olarak açıkça belirtilmiş, böylece geriye kalanların prensip olarak helâl ve mubah olduğu kendiliğinden ortaya çıkmıştır⁴¹.

33 Bakara, 2/187.

34 Mâide, 5/96.

35 Başka örnekler için bk. el-Bakara, 2/168; Âi-i İmrân, 3/50, 51; Mâide, 5/1, 4, 5, 88.; A'râf, 7/157; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/114; Ahzab, 33/50.

36 Mâide, 5/5.

37 Bk. Bakara, 2/158, 173, 198, 203, 235, 236, 282; Nisâ 4/23, 24, 102; Mâide, 5/93; Nûr, 24/29, 58, 61, 62; Ahzâb, 33/5, 55; Feth, 48/17; Mümtahine, 60/10. Bazı hadisler için bk. Süyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Câmiu'sşâgîr*, Beyrut ts., hadis no: 272, 273, 9706-9709.

38 Mâide, 5/2.

39 Mâide, 5/95-96. Ayrıca bk. Cum'â, 62, 10.

40 Bakara, 2/60.

41 *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, XVIII, 77; Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (terc. İ. Kafi Dönmez), Ankara 1996, 253-254; Koca, “Helâl”md., XVII, 177.

6. Hükümü

Helâlin hükümü, teklifi hükümün kısımlarıyla ilgili ihtilâflara bağlı olarak farz, vacip, mendup ve mubah kavramlarından hangisinin alanına girdiğine bağlıdır. Meselâ helâle konu olan şey vacibin sahasına giriyorsa mutlaka yerine getirilmesi gerekli olup işleyen sevabı, özürsüz terk eden ağır cezayı hak eder; mubah kavramı içerisine giriyorsa yapıp yapılmamasında sevap veya günah olmayıp her iki tercih birbirine eşittir⁴².

7. Helalle ilgili bazı prensipler

İslam hukukçuları, helâlle ilgili bazıları temel, bazıları ikinci derecede veya yardımcı nitelikte bir takım prensipler oluşturmuşlardır. Bu prensipler haramla ortak olduğu için aşağıda açıklanacaktır.

B. Haramın Tanımı, Çeşitleri, Çerçevesi, Bilinme Yolları ve Hükümü (Yorumu)

1. Nasslarda Haram Kavramı

Haram kelimesiyle çeşitli türevleri sözlük anlamlarında Kur'an'da seksen üç yerde geçmektedir⁴³. Bunların çoğunda, ileride oluşacak terim anlamı için esas teşkil edecek şekilde Allah'ın yasak kıldığı fiillerden, dinî yasaklardan, bazı âyetlerde de kişilerin bazı fiilleri kendilerine yasak saymasından söz edilir⁴⁴. Haram kelimesi çeşitli türevleriyle birlikte birçok hadiste de geçmektedir⁴⁵.

2. Haramın Tanımı

Haram kelimesinin anlam örgüsü, “yasaklama, engelleme, mahrum bırakma” etrafında dönüp dolaşmaktadır. En genel ifadesiyle haram, yapılması din tarafından yasaklanan fiildir. Fıkıh terimi olarak haram, mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiili ifade eder. Ahlâk ve hukuk literatüründe *muharrem*, *mahzur*, *menhiyyünan*, *memnû'*, *mezcûrünan*, *ma'siyet*, *zenb*, *kabîh*, *seyyie* gibi çeşitli kelimelerin de “yasaklanan şey” mânasında haramla aynı veya yakın anlamlarda sıkça kullanıldığı görülür⁴⁶.

Fıkıh usulü âlimleri haram kavramını tanımlarken, “vacibin mukabili”, “faili şer'an zemmedilen şey” ve “terkedeni övgüye lâyık kılan şey” gibi hususların altını

42 Şaban, 254; Koca, “Helâl”md., *DİA*, XVII, 177.

43 Bk. Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, “hrm” md. Örnek âyetler için bk. Bakara, 2/85, 173, 187, 194, 275; Al-i İmrân, 3/50, 93; Nisa, 4/23, 160; Maide, 5/1, 3, 26, 72, 87, 96; Enam, 6/119, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151; Araf, 7/32, 50, 157; Tevbe, 9/29, 37; Yunus, 10/59; Nahl, 16/35, 115, 116, 118; İsrâ, 17/33; Hacc, 22/30; Nur, 24/3; Furkan, 25/68; Neml, 27/91; Kasas, 28/12; Tahrîm, 66/1.

44 *Tahrîm* sûresine bu adın verilmesi bu anlamdadır.

45 Bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, “hrm” md.; Demirci, Kürşat, “Haram”md., XVI, 98.

46 Semerkandî, Alâuddin, *Mizânü'l-usûl*, Katar 1984, 40; Râzi, Fahreddin, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fıkh*(tahkik, Taha Cabir Feyyaz el-Alvani), Beyrut 1992, I, 101; Lâmişi, 58-59; Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, Beyrut 1992, 24; Koca, “Haram”md., *DİA*, XVI, 100.

çizmişlerdir. Bu sebeple de İslâm hukukçularının çoğunluğu haramı, “kat’î veya zannî bir delil ile şer’an yapılmaması kesin olarak istenilen fiil” şeklinde tarif etmişlerdir⁴⁷. Tehânevî'nin tanımı ise şöyledir: “Yapılması azabı gerektirecek bir fiilin terkini talep etmektir”⁴⁸.

Hanefîler bu noktada bir alt ayırımı giderek bir davranışın “haram” olarak adlandırılabilmesi için dayandığı delilin kati olmasını şart koşmuşlardır⁴⁹. Buna göre yasak, kat’î bir delil ile sabit ise buna “tahrîm” (haram), zannî bir delil ile sabit ise buna da “tahrîmen kerahet” (*tahrîmen mekruh*) adını vermişlerdir⁵⁰.

Hanefîlere göre haram, “şer’an kat’î bir delil ile kesin olarak nehyedilen şey”dir. Burada Hanefîler hükmü ispat eden delilin kat’î olmasını ölçü almışlardır. Ancak aslında Hanefîlerle cumhur arasında konunun özülle ilgili bir ihtilâfın olmadığı ve ihtilâfın sadece terminolojide kaldığı söylenmiştir. Zira Hanefîlere göre farz veya vacip, terkinde ceza gerekmesi noktasında nasıl ortaksa, tahrîm ve tahrîmen kerahet de kaçınılmadığı zaman ceza gerekeceği noktasında ortaktır. Hatta Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf mekruhun harama daha yakın olduğunu söylemekle yetinmiştir. İmam Muhammed ise kerih görülen davranışların ceza gerektirmesi dikkate alınınca her mekruhun haram olduğunu söylemiştir⁵¹. Buna göre Hanefîlerin “haram” tabirini kullanırken ilgili âyetin⁵² işaretini de göz önünde bulundurarak daha titiz davrandıkları söylenmiştir⁵³.

İslam hukukçuları bir fiilin veya davranışın haram kılınmasının altında yatan temel sebebin, o fiil veya davranışın, can, akıl, din, ırz ve malı koruma şeklindeki beş temel esasa aykırı ve zarar verici özellik taşıması olduğunu söylemişlerdir⁵⁴.

3. Çeşitleri

Haramlar, haram kılınan fiil veya nesnenin mahiyeti, delilinin kuvveti ve yasaklanan şeyin nevi bakımından kısımlara ayrılmıştır. Yasaklanan fiil veya nesnenin mahiyeti bakımından iki kısma ayrılmıştır:

a. Haram li-zâtihî: Geçici bir sebebe dayanmaksızın bir şeyin bizzat kendisi varlığındaki bir zarar veya çirkinlik (*kubh*) sebebiyle şâriin doğrudan haram kıldığı fiildir. Haramlığın kaynağı yasaklanan şeyin bizatihi kendisi olduğu için bu tür haramlara “haram li-ayni-hî” adını da verilmiştir. Hırsızlık, adam öldürme, zina, ölmüş hayvan eti yemek, şarap içmek böyledir.

47 Gazâlî, *el-Müstasfâ*, I, 66, 76; Lâmişî, 60-61; Sadruşşeria, II, 271; Razî, *el-Mahsûl*, I, 127; Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah, *el-Bahrü'l-muhit fî usûlî'l-fikh*, Kuveyt 1992, I, 255; Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, Beyrut 1992, 24; Şaban, 247; Koca, “Haram”md., *DİA*, XVI, 100.

48 Tehânevî, I, 660-661.

49 Kat’î nassın tanımı ve özellikleri için bk. es-Salâhât, Sâmî, “Hasâisu'n-nassi'l-kat’î ‘inde'l-usûliyyîn”, *İslâmiyyetü'l-marîfe*, yıl, 6, sy, 23, 2000/1421, 51vd.

50 Lâmişî, 59; Bahrü'l-ulûm el-Leknevî, *Fevâtihu'r-rahamût*, I, 58; Koca, “Haram”md., *DİA*, XVI, 100.

51 Sadruşşeria, *et-Tavzih*, II, 277; Bahrü'l-ulûm el-Leknevî, I, 58; Şaban, 251; Koca, “Haram”md., *DİA*, XVI, 100.

52 Nahl, 16/116.

53 Bk. Koca, “Harâm”md., *DİA*, XVI, 100.

54 Koca, “Harâm”md., *DİA*, XVI, 101.

b. Haram li-gayrihi: Kendi varlığındaki bir zarar veya çirkinlik (*kubh*) sebebiyle değil de, dıştaki bir sebep veya durumdan dolayı haram kılınan fiildir. Bu haricî sebep bazen zaman, bazen mekân bazen de şahıs olabilir. Cuma namazı vaktinde alışveriş, başkasının mülkünde izinsiz namaz kılma, bayram günü oruç tutma bunlar arasında sayılabilir. Burada namaz kılmak, alışveriş yapmak, oruç tutmak aslında meşru fiiller olmakla birlikte yer ve zaman olarak elverişli şekilde yapılmadıkları için haram kılınmışlardır⁵⁵. Haramın bu tür taksimi, usulcülerin eşyada bulunan kötülük ve çirkinliğin mahiyeti hakkındaki görüşlerinin ve nehiy konusunda yaptıkları benzer ikili ayırımın tabii bir sonucu olmalıdır⁵⁶.

4. Haramı bilme yolları

Haramı belirleme yetkisinin esasen Yüce Allah'a ait olduğu malumdur. Resul-i Ekrem de Kur'ân'da haram kılınan hususlara açılım getirmiş ve onları yiyecek-içecek, giyecek ve kullanılacak eşya bakımından örneklendirmiştir⁵⁷. Âyet ve hadisler bir şeyin haram olduğunu değişik üslup ve ifadelerle bildirmektedir:

a. Doğrudan "haram" lafzı, türevleri⁵⁸ ve "nehiy" lafzı kullanılarak⁵⁹.

b. Bir şeyin "helal olmadığı" bildirilerek⁶⁰.

c. Bir işin yasak olduğu ve uzak durulması gerektiği ifade edilerek ve nehiy kalıbı kullanılarak⁶¹. "Çocukların fakirlik korkusuyla öldürülmemesi"⁶² ve "zinaya yaklaşılmaması" âyetlerinde olduğu gibi.

d. İşlenecek fiile ceza tertip edilmesiyle. Zina iftirasında bulunanlara seksen değnek vurulmasını emreden âyet⁶³ böyledir⁶⁴.

5. Hükmü

İslâm hukukçularına göre haramlığı kat'i delil ile sabit olan bir fiilin haramlığına kesin olarak inanılması gerekir. Böyle bir hükmü, meselâ ribâ veya zinanın haram oluşunu inkâr eden kişi Ehl-i sünnet'e göre küfre girmiş olur⁶⁵. Zannî delil ile sabit olan ve Hanefilerin terminolojisinde *tahrîmen mekruh* adıyla anılan haramın

55 Serahsi, Ebû Bekir Muhammed b. Ebi Sehl, *Usul (Temhîdu'l-Fusûl fi'l-İmi'l-Usûl)*, Beyrut 1973, I, 79-80; Sadruşşeria, II, 276-277; Karâfi, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris es-Sanhâci, *Envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk*, Beyrut 1998, III, 168-169 (137. fark); Haskefi, Alâuddin, *İfâzatu'l-envâr alâ usûli'l-menâr* (thk. M.Berekât), Dimeşk 1992, 89-90; Koca, "Harâm"md., *DİA*, XVI, 100-101.

56 Serahsi, *Usul*, Beyrut 1973, I, 79-80; Koca, "Harâm"md., *DİA*, XVI, 101.

57 Şâtûbi, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnatî el-Mâlikî, *Muvafakât*, IV, 14.

58 Bk. Nisâ, 4/23; Mâide, 5/3.

59 Hadis örnekleri için bk. Suyutî, *Câmiu's-sağir*, hadis no: 9328-9576.

60 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72; Suyutî, *Câmiu's-sağir*, hadis no: 9958, 9959.

61 Suyutî, *Câmiu's-sağir*, hadis no: 9981-9987.

62 En'âm, 6/151; Hacc, 22/30.

63 Nûr, 24/4.

64 Şaban, 247-248.

65 Bağdadî, Âbdulkâhir bin Tahir et-Temîmî, *el-Fark beyne'l-fırak*, 345.

yasak oluşunu inkâr eden veya onu helâl gören ise kâfir değil fâsık kabul edilir. Bununla birlikte amel bakımından haram ile tahrîmen mekruh arasında Hanefîler'e göre bir fark bulunmadığı ve tahrîmen mekruh amelî yönden âdeta haram derecesinde görüldüğü için mükellefin herhangi bir ayırım yapmadan her iki tür haramdan da kaçınması gerekir. Ancak kat'î delil ile sabit olan haramı irtikâp edenin cezasının, zannî delil ile sabit olan haramı yani tahrîmen mekruhu işleyenin cezasından daha ağır olacağı açıktır. Ayrıca bir kimsenin, haram veya tahrîmen mekruhun hükmünü hafife alarak bu fiilleri işlemesi küfre götüren tehlikeli bir yol olarak görülmüş, tahrîmen mekruhu herhangi bir yolla te'vil ederek işlemesi ise küfür değil fık olarak nitelendirilmiştir⁶⁶.

5. Haram-Nehiy İlişkisi

Fıkıh usulü bilginlerinin değerlendirmesine göre, bir fiilin nehyedilmesinin sonuçlarından biri de *tahrîm* yani haramlıktır. Çünkü nehiy, kural olarak hem nehyedilen şeyin kötü ve çirkin olduğu anlamına gelir, hem de nehyedilen fiilin haram olmasını, hatta dolaylı olarak aynı sonuca götüren bazı fiillerin de haram sayılmasını gerektirir. Bu sebeple nehiy ile haram arasında bir sebep-sonuç ilişkisi bulunur. Esasen dinî yasakların kapsam ve çerçevesi konusunda İslâm hukuk doktrininde yer alan ihtilâflar da nehyin varlığı ve kesinliği hususundaki görüş farklılıklarının yanı sıra, anılan sebep-sonuç ilişkisinin kuvvet derecesini belirlemede farklı değerlendirmelerin yapılabilmesinden kaynaklanmaktadır⁶⁷.

Herhangi bir karineden mücerret olan nehyin delaletiyle ilgili usulî tartışmalar bir yana, fakihlerin çoğunluğu, kati veya zannî olmasına bakmaksızın şer'î bir delil ile sabit olan nehiy ve men'in haram anlamına geleceğini kabul etmiş ve deliller arasında herhangi bir ayırımı gitmemiştir. Ancak Hanefîler, kat'î ve zannî delil ile sabit olan nehiyleri farklı değerlendirerek birincisine haram, ikincisine tahrîmen mekruh adını vermişlerdir. Bu da haramın, delilin kuvvet derecesine göre yapılmış bir başka ikili ayırımı mahiyetindedir⁶⁸.

6. Haram-hudûdullah İlişkisi

Hudûdullah'ın haramla doğrudan ilişkisi vardır. Kur'ân'da geçtiği âyetler dikkate alındığında bu kelimenin, helal veya haram kılındığı beyan edilip, muhalefet edilmemesi ve çiğnenmemesi emredilen cüz'î hükümleri ifâde etmesi yanında⁶⁹, Allah'ın Kur'ân'da yer alan bütün hükümlerini kapsayacak şekilde kullanıldığı da

66 Kılavuz, Sâim, *İman-Küfür Sınırı*, İstanbul 1982, 120-124; Koca"Harâm"md., *DİA*, XVI, 102.

67 Haskefi, 89; Şaban, 338-339; Koca, "Harâm"md., *DİA*, XVI, 101.

68 Koca, "Harâm"md., *DİA*, XVI, 101.

69 İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûmi ve'l-hikem*, 280-281.

anlaşılmaktadır⁷⁰. Kur'ân'da on iki yerde *hudûdullah*⁷¹, bir yerde *hudûdehu*⁷², bir yerde de, *hudûde mâ enzelellahu alâ Resûlihi*⁷³ olmak üzere toplam on dört kere geçmekte olan bu kelime, geçtiği yerlerin tamamında Allah'ın sınırları ve hükümleri anlamını ifâde etmektedir. Bir başka ifâdeyle, Kur'ân, helal, haram, mübah ve farz olarak nitelenen prensiplerinin bir kısmını ifâde ederken, bu prensiplerin Allah'ın hükümleri olduklarını dolayısıyla ihlal edilmemeleri gerektiğini vurgulayıp tenbih ederken bu ifâdeyi kullanmaktadır. Bu ifâdenin yer aldığı âyetlerin bir kısmında “*Bunlar Allah'ın sınırları/hükümleridir. Onları çiğneyip geçmeyin*”⁷⁴, “*Onlara yaklaşmayın*”⁷⁵, “*Kim Allah'ın sınırlarını çiğnerse gerçekten o kendi nefesine zulmetmiş demektir*”⁷⁶ şeklindeki ifâdelerin yer alması ayrıca dikkat çekmektedir. Dikkat çeken bir başka husus ise, boşamayı konu eden Bakara suresinin 229. âyetinde bu kelimenin dört, yine aynı konudan bahseden Bakara 230. âyette ve Talak suresinin 1. âyetinde iki defa tekrarlanmış olmasıdır.

İçerisinde *hudûdullah* ifâdesinin geçtiği âyetlere konuları itibariye baktığımızda şu konulardan söz ettiklerini görmekteyiz: Oruç gecelerinde, mescitlerde itikafta bulunulmuyorsa, cinsel temasın helal olduğu, bu gecelerde yeme ve içmenin ne zamana kadar devam edeceği⁷⁷, boşamada gözetilecek hususlar, üçüncü defa boşanan karı-kocanın tekrar bir araya gelebilme şartları ve iddet ile ilgili helal-haram sınırları⁷⁸, mirasla ilgili hükümlerin Allah'ın sınırları olduğu⁷⁹, zıhar yapma ve ondan dönebilmenin şartları ile ilgili hususlardaki helal-haram sınırları⁸⁰.

7. Haramın dereceleri

İslam'da hukuk-ahlak arasında ayrılmaz bir ilişki olduğunu gösteren hususlardan biri de haramın derecelerine dair yapılan açıklamalardır. Buna göre bütün haramlar, Allah'ın nehyi, insanlara zararlı ve kötü unsurlar taşıma noktasında ortak olmakla birlikte, bazıları diğerlerinden daha kötü kabul edilmiştir. Buna göre mükellefin sakınması ve kaçınması bakımından haramın dört derecesi bulunduğu ifade edilmiştir:

70 İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, III, 140. Ancak Kur'ân terminolojisinde genel olarak “Allah'ın hükümleri”ni ifade etmek için kullanılan bu kelimenin daha sonra fikhın teşekkülü ile birlikte Allah'ın hükümlerinden sadece ceza ile ilgili olanları anlatmak için kullanıldığı görülmektedir. Bunda ilgili hadislerin tesiri olduğu muhakkaktır. (Örnek olarak bk. Buhârî, “Hudud”, 14; Tirmizî, “Diyât”, 9; İbn Mâce, “Hudud”, 8; Ebû Davud, “Hudud”, 32, “Nikâh”, 37).

71 Bakara, 2/187, 229, 230; Nisa, 4/13; Tevbe, 9/112; Mücadele, 58/4; Talak, 65/1.

72 Nisa, 4/14.

73 Tevbe, 9/97.

74 Bakara, 2/229.

75 Bakara, 2/187.

76 Talak, 65/1.

77 Bakara, 2/187.

78 Bakara, 2/229, 230.

79 Nisa, 4/13, 14.

80 Mücadele, 58/4.

a. Adil (dürüst) müminlerin sakındığı haramlar

Bunlar, fıkıh kitaplarında haram olduğu belirtilen davranışlardır. Bunlardan kaçınanlara, dinî hassasiyetlerinin bir göstergesi olarak âdil, kaçınmayanlara ise günahkâr anlamında fâsık denilmektedir. Bu tür haramların esas cezası ahrette verilecek olmakla birlikte dünyada da bunlara bazı cezalar terettüp ettirilmiştir. Kendi arasında da dereceleri bulunan bu haramlara şöyle bir örnek verilebilir: Bazı şekil şartlarını taşımayan satış akdi haram, bir malı gasp etmek daha şiddetli haram, fâizli işlem yapmak çok daha şiddetli haramdır. Bu sıralamada, haramlığı bildiren nassın üslubu, fiile verilecek cezanın ağırlığı, haram fiilin yol açtığı ferdi ve sosyal tahribat, kişi veya kamu hakkını ilgilendiriyor olması ölçü alınmıştır.

b. Sâlih kulların sakındığı şeyler

Bunlar zâhire bakılarak câiz sayılsalar da, haram olma şüphesi sebebiyle sakınılan fiillerdir. Bu tür konularda Hz. Peygamber'in "*sana şüpheli geleni bırak, şüpheli gelmeyeni al*"⁸¹ hadisinden hareketle ihtiyat prensibini de dikkate alarak hassas davranmak gereklidir. Ancak hafif bir şüphe ihtimalini de dikkate alıp aslında meşru olan fiillerden sakınmak, iktisadi, sosyal ve hukuki hayatı sıkıntıya sokabilir. Aynı zamanda abartılan şüphelerin yol açacağı vesveseler fertlerin din temelli psikolojik problemler yaşamasına yol açabilir. Bu sebeple bu tür haramlar birinci gruptakilere göre daha özel şahıslara mahsus kılınıp genele şâmil edilmiştir.

c. Müttakilerin kaçındığı davranışlar

Haramın bu derecesinden kaçınanlar Hz. Peygamber'den nakledilen: "*Kul, mahzurlu olana düşmek korkusuyla mahzursuz olanı da terk etmedikçe müttakiler derecesine ulaşamaz*"⁸² anlamındaki hadise dayanmaktadır. Hz. Ömer'den de: "Harama düşmemek için helalin onda dokuzunu bıraktığımız olurdu" dediği nakledilmiştir. Bu grupta yer alan müminlerin uzak durduğu davranışlar içinde şüpheli olan ve hakkında haram fetvası bulunanlar da vardır. Ancak tamamı böyle değildir. Takva sahibi müminler ihtiyatla hareket etmek ve bir şekilde harama götürüleceği endişesini taşımak gibi sebeplerle, terk edilmelerine dair kesin ve bağlayıcı bir nass bulunmamakla birlikte, bunlardan uzak durma yolunu tercih etmektedirler. Bu da onların manevi derecelerinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Bu yüzden sosyal hayatlarında ve psikolojik yapılarında bir dengesizlik meydana gelmemesi şartıyla din bunlara müdahale etmemektedir. Bu tür haramlardan kaçınmak veya böyle bir ihtiyat zihniyeti pozitif hukuktan ziyade tasavvuf ve ahlakı ilgilendirdiği için de bu tür bir hassasiyet, dinen hoşgörü ile karşılanabilmektedir.

81 Buhârî, "Büyü", 3; Tirmizî, "Sıfatu'l-kıyâme", 60.

82 Tirmizî, "Sıfatu'l-kıyâme", 19.

d. Sıddıkların haram kabul ettiği şeyler

Bunlar ortada hiçbir şüphe, harama düşme korkusu ve ihtimali bulunmama- la birlikte, ya elde ediliş yolunda kerâhet bulunması veya Allah'a ibadet ve O'nun rızasını elde etme anlayışı ile terk edilen davranışlardır. Bu tür davranışlardan uzak durmak herkesin yapacağı bir şey değildir. Bu, çok özel fedakârlık ve irade gerektirdiği için bu tür davranışlardan kaçınmak tamamen sıddıklara mahsus ka- bul edilmiştir. Niyetlerinin hâlis, tercih ve fedakârlıklarının şahsî olması sebebiyle bunların sakinme tavırları da daha ileri bir tasavvufî yaklaşım olarak kabul edile- rek dinen hoş görülmüştür⁸³.

8. Kur'ân'da Haram Kılınan Hususlar

a. "Harrame (حرم) ve türevleriyle ifade edilen haramlar

Bu fiil kalıbıyla yasaklanan şeyler şunlardır: Ölmüş hayvan (leş), kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar⁸⁴, boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından par- çalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, fal oklarıyla kismet aramak⁸⁵, fâiz⁸⁶, ana, kız, kız kardeş, hala, teyze, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sütanne, süt kız kardeş, kaynana, zifafa girilen hanımlardan olup evlerde bulunan üvey kızlar, öz oğulların hanımları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirip evlenmek⁸⁷, Allah'a şirk koşmak, ana-babaya kötü dav- ranmak, açlık korkusuyla çocukları öldürmek, (Zina ve benzeri) çirkinlikleri iş- lemek, meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı cana kıymak⁸⁸, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhan- gi bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah'a karşı bilmediğimiz şeyleri söylemek⁸⁹, kötü ve pis şeyler⁹⁰.

b. "Nehâ" (نهي) türevi ve nehiy sıygası ile

Kur'ân'da bazı şeyler ve davranışlar nehiy sıygası kullanılarak haram kılınmış- tır. Bunların bir kısmı şöyledir: Utanç verici ve arsızca olan, akıl ve sağduyuya ay- kırık olan davranışlar, azgınlık, taşkınlık⁹¹, birbirinin mallarını haksız (gayrimeşru) yollarla yemek, insanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek

83 Bk. Gazalî, V, 30vd.; Karaman, 17-20; Koca, XVI, 102-103.

84 Bakara, 2/173; Enam, 6/145; Nahl, 16/115

85 Maide, 5/3.

86 Bakara, 2/275.

87 Nisa, 4/23.

88 Enam, 6/151; Nur, 24/3; Furkan, 25/68.

89 Araf, 7/32.

90 Araf, 7/157.

91 En'âm, 6/151; Nahl, 16/90.

için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermek⁹², kat kat fâiz yemek⁹³, yetim malı yemek⁹⁴, üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanları yemek⁹⁵, israf etmek⁹⁶, sarhoşken namaza yaklaşmak, Allah'a şirk koşturmak, açlık korkusuyla çocukları öldürmek, insan canına kıymak⁹⁷, zinaya yaklaşmak⁹⁸, mescitte itikafta iken eşine yaklaşmak, Allah'ın hududlarını çiğnemek⁹⁹, adetli eşiyile ilişkiye girmek¹⁰⁰, gerek fert ve gerekse toplum olarak başkalarını alaya almak, kadınların birbirini alaya alması, birbirini karalamak, lakap takmak, ayıplarını araştırmak, gıybet etmek¹⁰¹, başkasının evine izinsiz girmek¹⁰², kadınların zinetlerini teşhir etmeleri¹⁰³.

c. “Lâ yehillu” (لا يهمل) fiili ile

Üç talakla boşadığı hanımıyla başka bir kocaya varıp ondan ayrılıp iddeti bitmeden evlenmek¹⁰⁴, boşanmış kadının hamile olduğunu saklaması¹⁰⁵, boşanma esnasında verilen mehri geri almak¹⁰⁶, kadınlara zorla mirasçı olmak, açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verilenlerin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmak¹⁰⁷ bu fiille yasaklanmıştır.

d. “Sakinma” (اجتناب) ifade eden lafızlarla

Nehyedilenlerin büyüklerinden, büyük günahlardan ve çirkinliklerden kaçınmamak¹⁰⁸, tâğuta (şeytana, şer güçlere, putlara) kulluktan sakınmamak¹⁰⁹, putlara tapmaktan ve yalan söylemekten sakınmamak¹¹⁰, içki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve (kısmet için çekilen) fal oklarından kaçınmamak¹¹¹, yersiz zanda bulunmaktan sakınmamak¹¹² bu lafızlarla yasaklanmıştır.

92 Bakara, 2/188; Nisâ, 4/29.

93 Âl-i İmrân, 3/130.

94 Nisâ, 4/2, 6; İsrâ, 17/34.

95 En'âm, 6/121.

96 Arâf, 7/131.

97 En'âm, 6/152.

98 İsrâ, 17/32.

99 Bakara, 2/187.

100 Bakara, 2/222.

101 Hucurât, 49/11-12.

102 Nûr, 24/27-28.

103 Nûr, 24/31.

104 Bakara, 2/230.

105 Bakara, 2/228.

106 Bakara, 2/229.

107 Nisâ, 4/19.

108 Nisâ, 4/30; Necm, 53/32.

109 Nahl, 16/36.

110 Hacc, 22/30.

111 Mâide, 5/90.

112 Hucurât, 49/12.

9. Hadislerde Haram Kılınan Hususlara Örnekler

Kur'an'da yer alan bazı âyetler ve Hz. Peygamber'den nakledilen bazı hadisler helal ve haram kılma yetkisinin Allah'a ait olduğunu ifade etmektedir. Ancak bunun yanında bazı âyet¹¹³ ve hadisler de Hz. Peygamber'e helal ve haram koyma yetkisi vermektedir. Bu yetkinin âyetlerin kapsamını beyan anlamına geldiğini daha önce ifade etmiştik. Hz. Peygamber'in haram kılma yetkisine işaret eden âyetlerden biri şöyledir: *"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"*¹¹⁴.

Konuyla ilgili bazı hadisler ise şöyledir: *"Şüphesiz Peygamberin haram kıldıkları da Allah'ın haram kıldıkları gibidir"*¹¹⁵, *"Şunu bilin ki, bana Kuran ve onunla birlikte onun bir misli verilmiştir. Karnı tok bir halde koltuğuna yaslanarak, 'Şu Kur'an'a sarılın, onda helal olarak ne bulursanız onu helal kabul edin. Onda haram olarak ne bulursanız onu da haram kabul edin, diyecek bazı kimseler gelmek üzeredir. Şüphesiz ki Allah Rasulünün haram ettiği şey, Allâh'ın haram ettiği şey gibidir"*¹¹⁶, *"Sakin ola ki sizden birinizi rahat koltuğuna yaslanmış olarak benim emrettiğim veya nehyettiğim bir şey kendisine geldiğinde; 'Biz (başka bir şey) anlamayız, Allah'ın kitabında bulunduğumuza uyarız' derken bulmayayım"*¹¹⁷, *"Size bir şey yasakladım sa ondan mutlaka kaçınınız, emrettiğim bir şeyi ise gücünüz nispetinde yerine getiriniz"*¹¹⁸.

Bu durum ilk bakışta bir yetki karmaşasına sebebiyet veriyor gibi gözükse de aslında durum öyle değildir. Hz. Peygamber Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını da helal kılmadığına ve kılamayacağına göre iki yetki arasında bir çatışma değil, tamamlama ve yetkiyi icrâ söz konusudur. Kur'an gelmeden önce insanların sapık yollara düştükleri hususlar arasında helal ve haramlar önemli bir yer işgal eder¹¹⁹. Onlar Allah'ın helal kıldığı bir takım şeyleri kendilerine haram, haram kıldıklarını da helal kılmak suretiyle ilahî sünnetin ve hükmün dışına çıkmışlardır. İşte bir mizan olan Kur'an bu konuda dengeleri yeniden yerine koydu ve olması gereken esasları sabitledi. Hz. Peygamber'e itaati ve ona tabi olmayı emreden genel nitelikli âyetlerle helal ve haram konusundaki özel nitelikli bu âyetler beraber değerlendirildiğinde şöyle denilebilir:

113 Haşr, 59/7; Arâf, 7/157.

114 Arâf, 7/157.

115 Darimi, "Mukaddime", 49; Ahmed, IV, 132; Tirmizi, "İlim", 10; İbn Mace, "Mukaddime", 2.

116 İbn Mace, "Mukaddime", 2; Dârimi, "Mukaddime", 49; Ebu Dâvûd, "Sünnet", 6.

117 Ebu Davut, "Sünnet", 6; Tirmizi, "İlim", 10.

118 Buhari, "İtisam", 2. Müslim, "Fezail", 130 Nesai, "Hac", 1.

119 Al-i İmran, 3/164. Ayrıca bk. Bakara, 2/129, 151, 231; Nisa, 4/113; Ahzab 33/34.

İlgili âyetlerle Hz. Peygamber'e tanınan yetki, helal ve haram kılma yetkisinin esasen Allah'a ait olmasıyla çelişmez. Çünkü Hz. Peygamber Allah'ın esaslarını belirlediği kısımlara açılım getirmektedir¹²⁰. Ondan kesin yollarla nakledilen sübut ve delaletinde şüphe bulunmayan hadislerle sabit olup helal-haram konularını düzenleyen hadislerin bağlayıcılığı ve ümmetin onlara uymasının zorunlu olduğu tartışılmaz bir husustur. Ancak helal ve haramı ilkten vazeden Yüce Allah olduğu için Hz. Peygamber'in konuyla ilgili açıklamaları A'râf suresinin 157. Âyetinde ifade edilen "tayyibât"ı yani helal ve temiz olanlarla, "habâis"i yani haram, pis ve çirkin olanları örneklendirmek şeklinde olmuştur. Esasen fıkıh usulünde sünnete "Kur'ân'da olmayan hükümleri koyma" şeklinde tayin edilen fonksiyonu da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Allah'ın haramları ve helalleri evrensel ve değişmez olduğu halde Hz. Peygamber'in özellikle örfe dayalı yeme içme kabailinden yasaklamalarında yerellik ve değişme söz konusu olabilmektedir.

Buna göre Kur'ân'da yer almadığı halde Sünnet ile haram kılınan birçok şey vardır. Mesela; nesep ile haram olanın süt akrabalığı ile de haram olması; bir kadının teyzesi, halası, kız ve erkek kardeşlerinin kızları ile bir nikâh altında bulundurulması; ehli merkep¹²¹; katır; aslan, kaplan, fil, kurt, maymun, köpek gibi köpek dişi olan vahşi hayvanların; kartal, atmaca, şahin ve doğan gibi pençeli yırtıcı kuşların; fare, köstebek ve akrep gibi haşeratın yenilmesi¹²²; erkeklerin altın zinet takınmaları ve ipek elbiseler giymeleri; altın ve gümüş kaplardan su içilmesi ve yemek yenilmesinin¹²³ yasaklanması gibi birçok hüküm Sünnet ile sabit olmuştur¹²⁴.

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Bana ganimet helâl kılındı, fakat benden önceki hiçbir peygambere helâl kılınmadı*"¹²⁵, "*Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir*"¹²⁶.

III. Haram ve Helalde Değişme

İslam hukukunda ahkâmın değişmesi, değişimin sınırı ve değişime konu olacak hükümler öteden beri tartışma konusu olmuştur. İslam âlimleri "*Ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tebeddülü inkâr olunamaz*"¹²⁷ prensinde de ifade edildiği üzere, genel olarak gerekli şartlar ve ihtiyaç oluştuğunda ahkâmın değişeceğini kabul etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak, sınırlı sayıdaki hüküm değişime konu olmazken diğerlerinin şartlara göre değişeceğini benimseyen âlimler bulunmakla birlikte genel yaklaşım, örfe dayalı hükümlerin örfe paralel olarak değişebileceği bunun dışında kalanların ise evrensel olup değişmeyeceği şeklindedir¹²⁸.

120 Bk. Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İstanbul 1995, 254vd.

121 Müslim, "Sayd", 24. (II, 1538).

122 Ebu Davud, "Et'ime", 33; Müslim, "Sayd", 14-16; Tirmizi, "Et'ime", no; 1797; Nesâi, "Sayd", No:4430; İbn Mace, "Sayd", No: 3232.

123 Tirmizi, "libas", 1-2.

124 Alaüddin Abidin, *el-Hediyetü'l-Alâiyye*, İstanbul, 1984, 223-225.

125 Buhârî, "Teyemmüm", 1; "Şalât", 56; Müslim, "Me-sâcid", 3, 5; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 121.

126 Ebû Dâvûd, "Taharet", 41; Tirmizi, "Taharet", 52; Nesâi, "Taharet", 46.

127 *Mecelle*, md. 39.

128 Bk. Erdoğan, 130; Kahraman, Abdullah, *İslam'da İbâdetlerin Değişmezliği*, İstanbul 2002, 184.

Değişime konu olmayacak hükümler arasında inanç, ibâdet ve ahlak ile dinde kesin delillere dayalı olarak helal ve haram olarak belirlenen hükümler de yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, kesin nasslara dayalı olarak belirlenmiş bulunan helal ve haram hükümleri de *zarûrât-ı diniyeden* sayılarak dinin aslına dahil edilmiş ve değişmeyeceğine dair genel ve güçlü bir kanaat oluşmuştur. Dolayısıyla eğer bir hüküm helal ve haramlarla ilgili ise zamanın değişmesiyle bunları değiştirmek mümkün değildir. Bu gibi hükümler ancak zaruret hallerinde ve miktarınca değişebilir¹²⁹. Aslında zaruret halinde bir haramın uygulanamayışına veya haram hükmünün tam aksine hareket etmeye kelimenin tam anlamıyla değişim de denilemez.

Meşhur ıslahatçı ve müceddidlerden biri olan Muhammed Reşit Rıza bu konuda fikir beyan eden âlimlerdendir. Onun konuyla ilgili yaklaşımı kısaca şöyledir: Dinî hükümler, akâid ve imanın asıllarıyla ilgili olanlar, ibâdetler, ahlaki hükümler ve dünyevî muâmelât hükümleri olmak üzere dört kısımdır. İnanç ve ibâdet hükümleri konusunda mükellefin teslim olup gereğini yerine getirmekten başka değiştirme, artırma veya eksiltme gibi bir yetkisi yoktur. Muâmelât sahasına dahil hükümlerde ise, adâlet, eşit muâmele, haddi aşmama, zararı önleme, menfaati celbetme gibi temel prensipler değişmemekle birlikte detay hükümler maslahat esas alınarak şartların değişmesiyle birlikte değişmeye müsaittir. Müctehidler bu konuda yetkileri de vardır.

Üçüncü gruba giren ve helal ya da haram olduğuna dair kesin nass bulunan hükümlere gelince; hiçbir müctehidin bunları değiştirme yetkisi yoktur. Ancak bu sahada vaz edilen bazı genel ilkelerin tatbiki müctehidlere ve insanların fitratına bırakılmıştır. Bunlar da kendi arasında iki kısma ayrılır:

a) *Zarûrât-ı diniyyeye ait olan kısım*. Bunlar dinin aslına dahil olan ve dini kabul eden herkesin öncelikle bilmesi gereken hükümlerdir. Buna göre doğruluk, iffet ve emanete riayetin hayır; zina, sarhoşluk ve kumar gibi hususların da şer olduğunu bütün Müslümanların bilmesi gerekir.

b) *Ancak âlimler sınıfının bilgisi dahilinde olan saha*. Bu sahaya giren hükümleri bütün Müslümanların veya her bir Müslümanın bilmesi mümkün değildir, ancak bu hükümleri âlimler bilir. Adalet önünde kadının erkeğe, kölenin hüre ve kâfirin Müslümana eşit olması bu gruba giren hükümlerdendir. Bu hükümlerin ilk kısmı hiçbir şekilde ictihad ve taklide konu olmaz. İkinci kısımda yer alanların ise dayandıkları genel ve –varsa- özel delillerinin ve gayelerinin bilinmesi gerekir. Kur’ân’da da ifade edildiği üzere, hiç kimse kesin delile dayanmadan “İslam dinine göre bu helaldir, bu haramdır” hükmüne varma yetkisine sahip değildir. Çünkü bu iki kısma giren hususların tamamı sırf dini meselelerdir¹³⁰.

Dinin aslını oluşturan bu sahalarda ilgili nasslarda yer alan hükümlere olduğu gibi tabi olmak gerekmektedir. Zira akıl tek başına bu hükümlerin usul ve furu-

129 Bk. Erdoğan, 130.; Kahraman, 184.

130 Bk. Reşid Rıza, *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, 126-129.

unu bilemez. Bu saha, sırf ruhani bir sahadır. Mükelleflerin Allah'a yaklaşmasını sağlayan bu hükümlerin yer aldığı sahada aklın rolü, söz konusu hükümlerin dünyevî faydalarını, hikmet ve sırlarını açıklamaktır. Ahrete yönelik faydalarını ise ancak Allah bilir. Gabya iman, ibâdetlerin miktar ve vakitleri gibi konular bütünüyle Şâri'den öğrenilir ve aklın bunlarda hiçbir şekilde tasarruf yetkisi yoktur. Bu sahalarda kıyas, rey ve istihsan geçerli olmaz. Çünkü bu hükümler zamana göre değişmediği gibi, artırma ve eksiltmeye de açık değildir. İman ve ibadet sahasında artırma ve eksiltme yoluna giden kimse İslam dinini bir başka dinle değiştirmiş olmaktadır¹³¹.

Sonuç olarak, helallik ve haramlık kriterleri olarak ortaya konan bazı somut gerekçeleri (*illet*) bağlayıcı kabul eden Milaslı İsmail gibi bazı kimseler, bu gerekçelerin ortadan kalkmasına bağlı olarak haramlığın da ortadan kalkacağını savunabilmektedirler¹³². Halbuki helal ve haramın belirlenmesinde ilgili madde veya eylemin faydalı veya zararlı olması da önemli olmakla birlikte, bu konularda tabbud anlayışının daha belirleyici olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Dolaşısıyla helal ve harama riayet etmek, dünyada tabi tutulduğumuz imtihanın bir parçasıdır¹³³.

IV. Nassa ve İctihada Dayalı Haram Arasındaki Fark

İman ve ibadetler ferdin yaratana karşı bağlılık ve kulluğunu simgeleyen bir anlama sahiptir. Aynı şekilde dinin birtakım gayelerle koyduğu yasaklara ve sınırlara uymak da dindarlığın, Allah'a karşı gösterilmesi gereken bağlılık ve kulluğun bir gereğidir. Bu sebeple de hadislerde ve fıkıh kültüründe haramlardan kaçınma ile farzları yerine getirme aynı düzlemde ele alınmış, hatta çoğu yerde haramlardan kaçınma daha önemli sayılmıştır.

Şâriin bir hususu açıkça yasaklaması ile fakihlerin o yasağa yorum getirmeleri ve benzeri davranışları da aynı çerçevede mütalaa etmeleri dinde bağlayıcılık ifade etme noktasında aynı değildir. Kur'ân'da ve sahih-mütevair sünnette sübutu ve delaleti kati olarak zikredilen ve doğrudan nassa dayalı haramlarla fakihlerin ictihadları sonucunda belirledikleri ictihâdi haramlar arasında fark vardır. Çünkü helal ve haramı belirleme yetkisi esasen ve öncelikle Allah'a aittir. Hz. Peygamber'in yetkisi ancak Allah'ın hüküm ve iradesini belirlemeye/açıklamaya yöneliktir¹³⁴. Bu sebeple fıkıh literatüründe haramdan ayrı olarak tahrîmen mekruh, tenzihen mekruh, caiz değil, doğru değil gibi tabirlerin ortaya çıkması ve sıkça kullanılması

131 Bk. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)*, Kâhire 1947, 198; a.gmlf., *el-Vahdetü'l-İslâmiyye*, 48, 53, 111. Reşid Rıza'nın ahkâm tasnifinin bir özeti için bk. Özgür Kavak, "Fıkıhî Dünyevileştirmek-Reşid Rıza'nın Ahkâm Tasnifi Çerçevesinde Bir İnceleme", *Din ve Hayat* (TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi), sayı: 13, yıl: 2011, s. 46-51.

132 Bk. Milaslı İsmail Hakkı, *Tezkiyetü'l-lühûm fi'l-İslâm*, İstanbul 1341; a.mlf., *İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi*, İstanbul 1933.

133 Koca, "Haram" md., *DİA*, 101; Okur, 25.

134 Karadavî, Yusuf, *el-Helâlü ve'l-harâm*, 27.

bu farklılığı vurgulamayı amaçlar. Bir davranışın dinî yasak kapsamında görülmesi âyet ve hadisin yorumuyla ilgili olabileceği gibi, fakihlerin dönemlerindeki şartlarla, söz konusu fiilin ortam ve sonuçlarıyla da bağlantılı olabilir. Fıkıh Müslüman toplumların yaşayış biçimini, bilgi birikimini ve hukuk kültürünü ortaya koyduğundan, bireysel ve toplumsal hayatın geneli fikhın kapsamına alınıp dinî bilgi ve motivasyon toplumun inşa ve ıslahında aktif bir unsur olarak önemli bir görev üstlenmiştir. Eti yenen ve yemeyen hayvanlardan sanat ve eğlenceye, bid'at ve bâtil âdetlerden şahıs ve mal aleyhine işlenen suçlara, avlanmadan cinsî hayata kadar bu bölümde ele alınacak olan çeşitli konularda İslâm âlimlerinin sergilediği tavır da böyle bir bakış açısına sahiptir¹³⁵.

Çoğunluğunu Hanefilerin teşkil ettiği bir grup İslâm hukukçusu ve usulcüsü, bir fiilin haram hükmünü alabilmesi için hem Kur'an âyetleri, mütevâtir ve meşhur sünnet gibi sübûtu kesin (veya kesine yakın) bir delilin, hem de bu delilin açık ifadesinin bulunmasını şart koşarlar. Bu sebeple de, âhâd hadislerle dayanan veya dolaylı bir şekilde ifade edilen yasaklara "tahrîmen mekruh" adını verirler. Çoğunluk ise, itikadî yönden olmasa bile amelî bakımdan zannî delilleri yeterli gördüğünden, âhâd hadislerle dayanan yasakları da haram olarak adlandırırlar¹³⁶.

V. Helal ve Haram Konusunda Temel Prensipler

A. Helal ve Haram kılmada Yetki Allah'a Aittir.

İslam'da helal ve haram kılma yetkisi sadece Allah'a aittir. İnsanların dindeki konumu ne olursa olsun, Allah'ın bu konudaki yetkisine benzer yetkileri olmadığı gibi, Allah tarafından konulan haramı değiştirme veya helal kılma yetkileri de yoktur. Aksi halde bu yetkiyi kendisinde görenler tanrılık iddiasında buldukları için bu davranışları, küfür ve şirk olur¹³⁷. Bir başka ifadeyle, dinî bir kavram olan haramı tayin sadece Allah'ın tasarrufunda olan bir konudur. Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisleri, Allah'ın hükmünü ve iradesini beyandan ibarettir. Kur'an'ın Ehl-i kitap'la ilgili olarak "Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Mer-yem oğlu İsa'yı Rab edindiler..."¹³⁸ âyeti nâzil olduğunda, daha önce hıristiyan iken müslüman olan Adî b. Hâtim Hz. Peygamber'e gelerek, "Ya Resûlallah! Onlar din adamlarına ibadet etmediler ki!" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber şu açıklamayı yapmıştır: "Evet, dediğin doğrudur. Ancak yahudi ve hıristiyan din adamları helâli haram, haramı da helâl saymışlar, onlar da buna tâbi olmuşlardır. İşte onların din adamlarına ibadet etmeleri bundan ibarettir"¹³⁹. Konuyla ilgili başka bir âyet şöyledir: "Diliniz yalana alışmış olduğu için her şeye "şu haramdır, bu helâldir" demeyin. Zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz"¹⁴⁰.

135 TDV İlmihali, I, 177-178.

136 TDV İlmihal, I, 174.

137 Bk. Yunus, 59, Şûrâ, 21. Ayrıca bk. En'âm, 6/140, A'râf, 7/32, Tevbe, 9/29, 31, 37; Nahl, 16/116.

138 Tevbe, 9/31.

139 Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an* (thk. Abdulmuhsin et-Türki), Beyrut 2006, X, 177.

140 Nahl, 16/116.

Şâtübî'nin ifadesine göre, Allah her türden helal ve haramı Kur'ân'da beyan etmiştir. Bu ikisi arasında ise durumu belli olmayan şeyler vardır ve bunlar hem helal hem de haram tarafının hükmünü alabilir. İşte bu konuda Resulullah devreye girerek durumu hem icmalî olarak hem de detaylı bir biçimde açıklamıştır. İcmalî olarak şu açıklamayı yapmıştır: “*Haram bellidir, helal bellidir; bu ikisi arasında ise durumları belli olmayan şüpheli şeyler vardır...*”¹⁴¹.

Kur'an ve Sünnet haramı belirlerken ayrıntıdan ziyade konuyla ilgili kaideyi ve belirli durumların hükmünü vazetmekle yetinmiştir. Bu genel kuralın her devirde anlaşılıp uygulanabilir tarzda takdim edilmesi ise o devrin ehliyetli ve bilgili İslâm bilginlerine bırakılmıştır. Bundan dolayıdır ki, özellikle ilk devir İslâm âlimleri “haram” tabiri ile Allah'ın açıkça haram kıldığı hususları kasteder, hakkında kesin ve açık nas bulunmayan şeyler içinse “haram” demekten kaçınırlar, bunları ifade de daha çok “mekruh, hoş değil, doğru değil, sakıncalı, caiz değil” gibi tabirleri kullanırlardı¹⁴².

B. Eşyada Aslolan Mübahlıktır (Yasaklanmamış Her Şey Helaldir)¹⁴³

Allah, kâinâtı ve onun imkânlarını insan için yaratmıştır¹⁴⁴. Ancak o imkânlardan yararlanmayı bazı esaslara bağlamıştır. Bu esaslara riayet edildiği sürece eşyada mübahlık, serbestlik ve kısıtlama olmaması esastır. Bu sebeple İslâm'ın ferdî ve içtimaî hayatla ilgili olarak yasakladığı veya kayıtladığı hususlar dışında kalan çok geniş bir alan helâl, mubah ve caiz kapsamında yer almaktadır. Nitekim Hz. Peygamber bu hususu hadislerinde şöyle açıklamıştır: “*Muhakkak ki Allah birtakım şeyleri size farz kılmıştır, onları kaybetmeyiniz. Bir takım sınırlar/ ölçüler koymuştur, onları da aşmayınız. Birtakım şeyleri haram etmiştir, onlara el uzatmayınız. Birtakım şeylerden de unutkanlık eseri olmayarak size merhamet olsun diye sükût etmiştir, onları da soruşturmayınız*”¹⁴⁵, “*Helâl, Allah'ın kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeydir. Hakkında sükût ettiği şey ise affedilmiştir. Onun hakkında sual külfetine girmeyiniz*”¹⁴⁶.

Hz. Peygamber bazı yiyecekleri ailevî sebeplerle kendisine yasaklayınca, Yüce Allah buna şöyle müdahale etmiştir: “*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir*”¹⁴⁷. Böylece Resul-i Ekrem'in bu konuda yaptığı yemini bozması istenmiştir.

141 Şâtübî, *el-Muvâfakât*, Kahire ts., IV, 33.

142 Şâtübî, IV, 287; Karadavî, 27; Karaman, 22-23; Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 130; TDV *İlmihal*, II, 176-177.

143 Açıklaması için bk. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 133; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut 1993, 66; *el-Mevsû'atu'l-fikhiyye*, XVIII, 74-75.

144 Bakara, 2/29, Câsiye, 13, Lokman, 20.

145 Taberani, *Mu'emu'l-kebir*, XXII, 222; Hakim, *Müstedrek*, II, 375; Nevevî, *el-Erbaûn*, 48; farklı lafızlar için bk. Dârekutnî, IV, 298.

146 Tirmizi, “Libas” 6, (1726); İbn Mace, “Et'ime” 60, (3367).

147 Tahrim, 66/1-2.

Bu konuda prensip şudur: Allah ibâdetlerin esaslarını hiçbir insana yetki vermeden bizzat vazetmiştir. Adet ve insanlar arası ilişkileri düzenleyen muâmelât konularında ise insanlara belirli yetkiler verilmiştir. Buna göre insanlar tarafından geliştirilen uygulamaların İlahî iradeye ve mesaja uygun olmayanlarına müdahale ederek bazılarını onaylayıp helal olduğunu; bazılarını ise yasaklayarak haram olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla ibâdetler konusunda ilk belirleme Allah'a, muâmelât sahasında ise insana aittir¹⁴⁸.

C. Tahrimde Esas Taabbudîliktir

İslam'ın haram kıldığı hükümler dikkate alındığında, haram kılmada genel olarak o şeyin zararlı, pis, tiksinti verici ve iğrenç oluşu gibi özelliklerin esas alındığı, bazı şeylerin ise dînî siyasetin gereği olarak haram kılındığı görülür. Mesela, kasden besleme çekilmeden ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların yenilmemesinin haram kılınması dînî siyasetin bir gereğidir ve bunların haram kılınması taabbudî özellik arz etmektedir. Haram kılınan bazı nesnelerin pis, zararlı vb. özellik taşıması ilk etapta ilgili hükmün ta'lîl olduğunu akla getirebilir. Ancak pis ve tiksinti verici özellik taşıdığı için haram kılınan nesnelerin benzerlerinin aynı katilikte nasslarla haram kılınmayışına bakıldığında tahrimde esasın ta'lil değil, taabbud olduğu sonucuna varılabilir. Mesela domuz eti, hayvanın yetiştirilme tarzı vb. sebeplerle mikrop taşıyor olabilir. Ancak gelişen teknolojik imkânlarla bunun bertaraf edilmesi mümkündür. Nitekim Avrupa ülkelerinde tüketilen domuz eti bu sakıncanın ortadan kalktığına işaret etmektedir. Bu etin lezzetsiz olmadığı da söylenemez. Ancak bütün bunlara rağmen Kur'an domuz etinin haram olduğunu ısrarla ifade eder. Halbuki pislik yiyen tavuk, kaz, ördek gibi hayvanların (*celâle*) etleriyle ilgili böyle kati nasslar yoktur. O zaman domuz etinin haram kılınmasında zararlı, iğrenç vb. olumsuz özellikler dışında Şâriin haram hükmünü verirken dikkate aldığı başka manalar olmalıdır. Bu sebeple domuz eti ve kati nasslarla haram kılınan diğer haramlar ta'lîl değil taabbudîdir sonucuna ulaşılır¹⁴⁹.

D. Helal Alan İnsan ve Toplum İhtiyaçları İçin Yeterlidir

Yüce Allah vaz ettiği hükümlerle kulun dünyasını ve yaşam alanını daraltmayı hedeflememiştir. Aksine haramların meydana getirdiği ve istenmeyene zararlı sonuçlar doğurarak hayatı çekilmez hale getirdiği darlık ve huzursuzluktan onları korumak istemiştir. Bu sebeple helal alan daima haram alandan geniş bırakılmış ve bu alanın insanların sağlıklı ve mutlu yaşaması için yeterli olduğu ortaya konulmuştur. Bunun için yasaklanan hemen her şeyin bir alternatifi helal kılınarak insanların darlığa düşmeleri önlenmiştir. Mesela, alkollü içkiler haram kılınırken, diğerleri helal kılınmıştır. Fâizli alış-veriş haram kılınırken pek çok helal kazanç

148 Karadavî, 23-25; Karaman, 21-22.

149 Bk. Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 130-131.

yolu mubah kılınmıştır¹⁵⁰. Çünkü Allah insanlara hayat biçimi olarak sunduğu din ile onları zorluğa ve darlığa müncer kılmak değil kolaylık ve rahmet içerisinde yaşamalarını murad etmiştir. Bunun için Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: “Allah (bütün bunları) size açıklamak, öncekilerin (doğru) hayat tarzlarına sizi yöneltmek ve size bağışlayıcılığı ile yaklaşmak ister; zira Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. Allah size bağışlayacağı ile yaklaşırken (yalnızca) kendi ihtiraslarının ardından gidenler ise doğru yoldan sapmanızı isterler. Allah yüklerinizi hafifletmek ister; zira insan zayıf yaratılmıştır”¹⁵¹.

E. Haramla Sonuçlanan Her Şey Haramdır

İslam sadece bir şeyi ve davranışı haram kılmakla yetinmemiş, ona götüren ve haramla sonuçlanacak şeyleri de haram kılmıştır. Aynı zamanda doğrudan haram fiili işlemeyi ve bu fiilin işlenmesine zemin hazırlanmasını, yardım edilmesini ve sebep olunmasını da yasaklamıştır. Hz. Peygamber tarafından içki içene, taşıyana, üretene ve servis edene yönelik yasak bu prensibin kaynağını oluşturur. Fıkıh usulünde bu prensibe *Sedd-i zerai* denilmiştir¹⁵².

F. Haram Konusunda Hileye Başvurmak Da Haramdır

Aslında gerçek ismiyle Allah'ın yasakları arasında olan bir takım yiyecek ve davranışlar ismi değiştirilmek suretiyle helal hale gelmez. Bu sadece harama kılf bulmaktır. Dolayısıyla farklı bir işlem gibi gösterilse de aslı fâiz olan bir işlem fâizdir, şarabın adı değiştirilse de o madde yine şaraptır¹⁵³.

G. İyi Niyet Haramı Helal Kılmaz

İslam'da “amellerin niyetlere göre olduğu” temel bir prensiptir¹⁵⁴. Aslında mubah olan bir şey iyi niyetiyle yapılıncı ibâdete dönüşür. İbadete kuvvet kazanmak için yemek yemek, harama düşmemek için nikâhlı eşiyile ilişkide bulunmak sevaba vesile olur. Ancak aslı haram olan bir şey ne kadar iyi niyetle yapılırsa yapılsın yine de haram olur. İyi niyet onu helal hale getirmez. Mescit yapmak veya hayır kurumlarına bağışlamak için haram kazançtan mal elde etmek, ya da haram yolla elde ettiği malı buralara harcamak onu helal hale getirmedeği gibi, haram işleme günahını da ortadan kaldırmaz¹⁵⁵. Hz. Peygamber'in haramdan yiyip giyinen birisinin duasının kabul edilmeyeceğini söylemesi¹⁵⁶ bu prensibin dayanaklarından biridir. Ayrıca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kim haramdan mal biriktirir

150 Karadavî, 32-34; Karaman, 23.

151 Nisâ, 4/26-28.

152 Karadavî, 34; Karaman, 23-24.

153 Karadavî, 34-35; Karaman, 24.

154 Buhari, “Eşribe”, 6; Ebû Davud, “Eşribe”, 6.

155 Karadavî, 35-36.

156 Müslim, “Zekât”, 19.

sonra da onu tasadduk ederse ondan dolayı bir sevap alamaz, günahı da onun üzerine olur”¹⁵⁷.

H. Haram Şüphesinden Kaçınmak Gerekir

Kur’ân insanlara haram olanları açıkça beyan ederek¹⁵⁸, Hz. Peygamber de Allah’ın haram kıldığı şeylerin özelliklerini açıklayıp örneklendirerek bu konuda rehberlik etmiş ve onları harama düşmekten korumayı hedeflemiştir. Haram ile haram arasında kalan ve şüpheli bulunan bazı şeylerden kaçınmanın da takva ve ihtiyat gereği olduğu bizzat Hz. Peygamber tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “*Haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her kralın bir koruluğu vardır, Allah’ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir*”¹⁵⁹.

I. Zaruretler Haramı Mübah Kılar

İnsan ihtiyaçlarını ve maslahatını dikkate alarak haram dairesini dar, helal da-iresini ise geniş tutan İslam, beklenmeyen ve sıkıntı getirerek insan hayatını zora ve dara sokan bir takım durumları da insan lehine değerlendirmiştir¹⁶⁰. Buna göre, dardan kurtuluncaya kadar ve geçici olmak üzere prensip olarak haram kabul ettiği bazı hususları zaruretleri aşınca kadar helal kabul etmiştir. Bu durum din olarak İslam’ın fitrat dini ve insan için gönderilmiş olması, gerçekçi olması ve kolaylığı prensip edinmesiyle¹⁶¹ izah edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Kur’ân’da birçok âyet vardır¹⁶².

İslam’ın helal ve haramla ilgili bu prensibi İslam hukukçuları tarafından bazı ilkeler ortaya konulmak suretiyle açıklığa kavuşturulmuş ve sınırları belirli hale getirilmiştir. “zarûretler memnu’ olan şeyleri mubah kılar”¹⁶³ kuralı bu konudaki temel İlkelerden biridir. Zaruret dolayısıyla helâl kılınan hususlar ise, “Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur”¹⁶⁴, “Mâni zail oldukta memnu avdet eder”¹⁶⁵,

157 Karadâvî, 35-36; Karaman, 24-25.

158 En’âm, 119.

159 Buhârî, “İman” 39, “Büyü” 2; Müslim, “Müsakat” 107, (1599); Ebu Davud, “Büyü” 3, (3329, 3330); Tirmizî, “Büyü” 1, (1205); Nesâî, “Büyü” 2, (7, 241).

160 Karadâvî, 39-40; Karaman, 26.

161 Bakara, 2/185; Nisâ, 4/28; Mâide, 5/6.

162 Bk. Bakara, 2/173, 177; Mâide, 5/3; En’âm, 6/145; Nahl, 16/ 115.

163 Mecelle, md. 21.

164 Mecelle, md. 22.

165 Mecelle, md. 24.

“Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”¹⁶⁶, “Zarar-ı eşed zarar-ı ahaf ile izâle olunur”¹⁶⁷, “Hacet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur”¹⁶⁸, “İztırar gayrin hakkını iptal etmez”¹⁶⁹ kuralları ile sınırlandırılmıştır¹⁷⁰.

K. Haramda Zarar Helalda Fayda Vardır

Yüce Allah bir takım hususları helal, bir kısmını ise haram kılarken kullarına olan sonsuz rahmetinin eserini göstermiş, insanlara bir şekilde zararı olacak şeyleri haram, yararı olacak şeyleri ise helal kılmıştır. Buna göre Yüce Allah, başlangıçta ve sonuçta tamamen zararlı olanları haram kıldığı gibi, zararı faydasından çok olanları da haram kılmıştır. Tamamen faydalı veya fayda yönü gâlip bulunanları da helal kılmıştır¹⁷¹. Şu âyet bu hususa işaret etmektedir: “*Sana, sarhoşluk veren şeyler ve şans oyunları hakkında sorarlar. De ki: “Onların her ikisinde de hem büyük bir kötülük hem de insanlar için bazı yararlar vardır; ancak yol açtıkları kötülük, sağladıkları yararlardan daha büyüktür”*”¹⁷².

Faydalı ve temiz şeyler Kur’ân’da “tayyibât” olarak, zararlı ve pis olanlar ise “habâis” olarak adlandırılmıştır. İlgili âyetlerin bir kısmı şöyledir: “*Senden kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar; de ki, Size temiz yararlı şeyler helâl kılınmıştır. Eğittiğiniz ve Allah’ın size öğrettiğini öğrettiğiniz avcı hayvanların sizden yana yakaladıklarını yiyiniz ve üzerine Allah’ın ismini anınız (Besmele çekiniz). Allah’tan korkup kötülüklerden (murdar ve zararlı şeylerden) sakının; şüphesiz ki Allah hesabı çabuk görendir*”¹⁷³, “*Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötü-lükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar*”¹⁷⁴.

Aslında helal ve temiz olan bir takım yiyeceklerin Yahudilere haram kılınması ise özel bir sebebe ve onların cezalandırılmasına matuftur.

L. Haram Bütün Müslümanları Bağlar ve İslam Ülkesi İle Sınırlı Değildir

Müslüman olan herkes haramlardan kaçınmak zorundadır. Bu konuda makam, rütbe, renk, ırk, coğrafya farkı yoktur. Hz. Peygamber’in “suçu işleyen Muhammed’in kızı Fatıma da olsa ona hırsızlık suçunu uygulardım” buyurması ve peşinden de: “*Sizden öncekiler kanunları asillerine değil de zayıflarına uyguladıkları için helak oldular*”¹⁷⁵ demesi bu prensibin temelini oluşturur. Ayrıca bir Yahudi

166 Mecelle, md. 26.

167 Mecelle, md. 27.

168 Mecelle, md. 32.

169 Mecelle, md. 33.

170 Uygulama örnekleri için bk. Suyûti, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 179-181; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, 85vd.

171 Karadavî, s. 31.

172 Bakara, 2/219.

173 Mâide, 5/4, 5.

174 Arâf, 7/157. Ayrıca bk. Nisâ, 4/2, Mâide, 5/10.

175 Buhârî, “Enbiyâ”, 54, “Meğâzi”, 53, “Hudûd”, 11; Müslim, “Hudûd”, 9.

ile Müslüman arasında cereyan eden ve şüpheli olan hırsızlık hadisesinde aslında haklı olan Yahudi olduğu halde Hz. Peygamber'in iyi niyetle müslümandan yana hüküm vermeye meyletmesi üzerine¹⁷⁶ gelen âyetler onu uyarmıştır¹⁷⁷.

Müslüman imanı, ahlakı ve şahsiyetiyle her yerde Müslümandır. Bu bakımlardan İslam ülkesinde olmasıyla olmaması arasında fark yoktur. Bu konuda özel şartlar için verilen fetvalar kural oluşturmaz. Bazı âlimlerin İslam ülkesi dışında fâiz ve kumara bazı özel gerekçelerle izin vermiş olması, ulemanın çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir¹⁷⁸. Haram her yerde haram olduğuna göre, Müslümanın bu anlayışla hareket etmesi onun imanına ve şahsiyetine zarar verir.

M. Helal ve Haram Birleştiğinde Haram Tercih Edilir

Bazılarının hadis olarak naklettiği¹⁷⁹ ve geniş bir uygulama alanı olan bu prensibe göre, helal ve haram olan bir yiyecek, haram ve helal olan bir kazanç, temiz ve pis olan bir nesne birbirine karıştığında ihtiyaten haram olana göre hüküm verilir¹⁸⁰.

Sonuç

İslam insanları yolun en doğrusuna iletmek için en güzel, en sağlam ve en güzel ifadesini Kur'ân'da bulan hükümler getirmiştir. Bu hükümler insanların dünya ve ahiret saadetini gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu yüzden dini hükümlerin makâsıd ve mesâlihten ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Bu hükümler içerisinde helal ve haramın önemli ve merkezi bir yeri vardır. Her sistemin yasaklamaları, kısıtlamaları ve koruları vardır. Hz. Peygamber'in ifadesiyle İslam'ın koruları ise Allah'ın haramlarıdır. İslam'ın helal ve haram kılma anlayışında insanın, toplumun, çevrenin ve bir bütün olarak evrenin aynı zamanda öte dünyanın maslahatı vardır. Bu sebeple insan başta olmak üzere diğer varlıkların faydasına ve maslahatına hizmet edecek her şey helal, zarar verecek şeyler ise haram kılınmıştır.

Önemi, hassasiyeti ve taşıdığı maslahatların evrenselliği sebebiyle İslam'da helal ve haramı belirleme yetkisi Yüce Allah'a aittir. Hz. Peygamber ise O'nun helal ve haram kıldığı hususları en güzel şekilde açıklamış ve örneklendirmiştir. Kur'ân temel haramlar yanında haram kılma gerekçesinin de temel belirleyicilerini göstermiştir. Kesin haramlar nassla sabittir.

İslam'da sınırları kesin nasslarla sabit olan haramlar dinin esas yapısını oluşturan unsurlardandır. Bu sebeple haramlar konusunda değişmezlik esastır. Helal ve

176 Bk. Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-nüzûl*, Beyrut 1986, 103.

177 Nisâ, 4/105-109.

178 Bk. Karaman, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2006, 26-29.

179 Bk. Sehâvî, *el-Makâsîdu'l-hasene*, 574 (no: 940).

180 Uygulama örnekleri için bk. Âmidî, Seyfuddîn, *el-İhkâm*, Beyrut 2005, IV, 487; Pezdevî, *Keşfü'l-esrâr*, III, 178; İbn Nüceym, 109vd.; Suyutî, 209; Leknevî, II, 206; *el-Mevsû'atu'l-fıkhiyye*, XVIII, 75-77.

haramlar ahkâmın değişmesi açısından değerlendirildiğinde değişmez alana dahil olurlar. Çünkü haram alan ve harama riayet anlayışı dine bağlılık ve dindarlık zihniyetini besleyen ve zaruri maslahatlardan biri olan dinin korunması açısından önemli hükümlerdir. Zaruret başta olmak üzere, ciddi ve olağanüstü durumlar ya da üst maslahatlar ortaya çıkmadıkça haram ve helalin bünyesinde barındırdığı maslahatlar dikkate alınarak bu sınırlar aşılmamalı ve aşındırılmamalıdır. Haramlar bir yönüyle Allah'ın hadleri (*hududullah*) olduğundan dolayı dinin korunması büyük ölçüde onların korunmasına bağlıdır.

Haram ve helalin dindeki yerinin büyüklüğü ve Müslümanın hayatındaki etkisinin önemi sebebiyle tanımlanmaları da önem arz etmiştir. Bu bakımdan İslam alimleri bu kavramları, inanç, ahlak ve hukuk ilkelerini dikkate alarak tanımlama cihetine gitmişlerdir.

Tarih boyunca Müslümanların kendi dini ve kültürel kimliklerini muhafaza etmeleri büyük ölçüde yaşadıkları toplumlarda helal ve haram sınırlarını korumalarıyla olmuştur. İnanç, ibadet, hukuk, iktisat, siyaset gibi hemen her alanı kapsayan helal haram anlayışı Müslümanların insanlığa alternatif değerlerin sahipleri olduklarının da en büyük delilleri arasında yer almıştır.

İslam'ın kırmızı çizgileri olan haramlara riayet eden Müslümanlar kültürel olarak asimilasyondan kurtulma yanında, diğer insanlara da bu tavırlarıyla hem mesaj vermiş hem de örnek olmuşlardır. İnançlarıyla pratikleri tutarlı olan Müslümanlar, İslamlaşmanın hızlanmasına da önemli katkıda bulunmuşlardır.